

Ράβυς, Κ. (Ενιβ),
Κοινωνία & Πολιτική
Φιλοσοφία σήμερα
Αφιέρωμα στον Π. Νούτσο
Αθήνα, Τετάρτη, 2022.

ΒΙΟΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ: Η ΖΩΗ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΟΥΡΙΜΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Γιάννης Μαγγίνης*

1

Στο πρόσφατο βιβλίο του Γιώργου «Κριτική» ο Παπαγιάννης Νούτσος θέτει το ζήτημα της βιοτεχνολογίας σε συνάρτηση με εκείνο της βιοπολιτικής υπό το πρίσμα της διασύνδεσης της «κοινωνικότητας-πολιτικής-ιδεολογικής σφαίρας» με το πεδίο της «σκέψης» ζωής. Αναρωτιέται:

Τίτλα που διανοίγεται ο «Biotech Century», πώς θα (ανασυγκροτηθεί) το δικτυο των αεροαεροβικών θεσμών; Και πώς αντίστοιχα, με τη παρανόηση των όρων αναπαράγωγής του, θα επιπλωθεί η πολυκεντρική αμφισβήτηση της εξουσίας των πολιτικών θεσμών, της ετερονομίας, της μισθωτής εργασίας, της μετατροπής των αξιών χρήσης σε εμπορευσιμα καταναλωτικά προϊόντα, της καταστολής του φυσικού περιβάλλοντος, της «κιορηλικής» χρήσης της πυρηνικής ενέργειας, της ανισότητας των φύλων, της παρεχόμενης εκπαίδευσης; [...] Τι είδους αίσθηση της ιστορίας και της θέσης του ανθρώπινου όντος προϋποθέτει μια τέτοια συζήτηση; (Νούτσος, 2017, σ. 395).

Η διερεύνηση αυτή συνιστά την αφετηρία της πραγματικότητάς μας. Η απόκλιση στο εγώτητα που θέτει ο Π. Νούτσος θα μπορούσε να είναι, σε ένα πρώτο επίπεδο, μάλλον απλή: από τον Φουκώ κι εξής, με άλλα λόγια, ήδη από τη δεκαετία του '70, η βιοπολιτική είναι η νέα πολιτική, καθώς η ζωή ή το ζωντανό ον (le vivant) τίθεται στον πυρήνα των νέων πολιτικών αγώνων:

Ο πειθαρχίες του σώματος και οι ρυθμίσεις του πληθυσμού συνιστούν τους δύο πόλους γύρω από τους οποίους αναπτύχθηκε η οργάνωση της εξουσίας

* Καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, gmaggini@uoi.gr

επί της ζωής. Η εγκυβίωση κατά τη διάρκεια της γάστικής εποχής αυτής της μεγάλης τεχνολογίας με τις δύο όψεις—ανατομική και βιολογική, εξαιρουμένης της βιολογικής, σταθμισμένη προς τις επιδόσεις του σώματος και κοπάζοντας προς τις διαδικασίες της ζωής—χαρρατρίζει μια εξουσία που η υπηλόθετη εφεξής λειτουργία της δεν είναι πλέον ιώως να σκοτώνει αλλά να επενδύει επ' άκρου εις άκρον τη ζωή (Foucault, 2011, σ. 162-163).

Στον Φουκώ η διαπίστωση αυτή δεν διαφέρει μόνο μια συγχρονική διάσταση κι αυτό γιατί η εισαγωγή της ζωής εντός της ιστορίας στις λεγόμενες κοινωνίες ελέγχου, με άλλα λόγια στις νεωτεργικές κοινωνίες από τον 18ο αιώνα κι εξής, προσδιορίζεται ακριβώς από το γεγονός ότι το σύστημα (dispositif) εξουσίας και γνώσης ξεκινά και σταδιακά επεκτείνει τη δράση του επάνω στις ζωτικές λειτουργίες. Ενώ όμως η φυσική ανάληψη δίνει το εννοιολογικό και μεθοδολογικό πλαίσιο για την ανάληψη της βιοεξουσίας—ακριβέστερα, των βιοεξουσιών—, ο στόχος του δεν είναι τόσο η χαρτογράφηση τους, με άλλα λόγια, δεν έχουμε συγκεκριμένες διαγνώσεις των βιοτεχνολογιών, της σύγχρονης βιοπληροφορικής και της πληθώρας των ολοένα και πιο εξειδικευμένων τεχνολογικών εξελίξεων που εστιάζουν στη ζωή. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί βασικός του στόχος είναι η ανάδειξη των κρυφών δυναμέων πολιτικής δημιουργικότητας που μπορούν να λειτουργήσουν «από κάτω προς τα πάνω», με άλλα λόγια, η ανάδειξη των ζωτικών διεργασιών που ανθίστανται στον έλεγχο των μηχανισμών πολιτικής εκποσίωσης και συμμετοχής σε μεγάλη κλίμακα από τον 19ο αι. κι εξής.

Ο Giorgio Agamben, από την άλλη, εισάγει την προβληματική του γνωστού έργου του *Homo Sacer* (1995) με την παραδοχή, που είναι εν πολλοίς κι εκείνη του Φουκώ, ότι η είσοδος της ζωής (simple vivant) στη σφαίρα της πάλαιως είναι το αποφασιστικό γεγονός της νεωτεργικότητας κι αυτό με ευθεία αναφορά στη διάκριση *bios* και ζωής στην Αθήνα του 5ου αι.:

Οι Έλληνες δεν είχαν έναν μόνο όρο να εκφράσουν αυτό που εμείς εννοούμε με τη λέξη *ζωή*. Χρησιμοποιούσαν δύο όρους, στημασιολογικά και μορφολογικά διακριτούς, αν και θα μπορούσαν να αναχθούν σε ένα κοινό έτυμο: *ζωή*, που εξέφραζε το απλό γεγονός της ζωής στην οποία μετέχουν όλα τα έμβια (ζώα, άνθρωποι ή θεοί) και *βίος*, που σήμαινε τη μορφή ή τον τρόπο ζωής ενός ατόμου ή μιας ομάδας. Αν στον Φύληβο ο Πλάτων μνημονεύει τρεις τύπους ζωής και ο Αριστοτέλης, στα *Ηθικά Νικομάχεια*, διακρίνει τη θεωρητική και στοχαστική ζωή του φιλοσόφου (*θεωρητικής βίος*) από τη ζωή των απλοαύσεων (*απλοαυτικής βίος*) και από την πολιτική ζωή (*πολιτικής*

βίος), αυτό συμβαίνει γιατί δεν θα μπορούσαν ποτέ να χρησιμοποιήσουν τον όρο *ζωή*... (Agamben, 2005, σ. 17).

Στο πλαίσιο αυτό ο *βίος* αντιστοιχεί σε έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής, σε μια ζωή με ποιοτικά διαφορετικά χαρακτηριστικά που ισοδυναμεί με τον πολιτικό τρόπο ύπαρξης· ο τελευταίος είναι ίδιον του ανθρώπου, ενώ η *ζωή* αντιστοιχεί στη φυσική ζωή, στη «σκέτη» ή «γυμνή ζωή».¹ Προκειται για μια θεμελιώδη εννοιολογική διάκριση που σηματοδότη τη δυτική πολιτική παράδοση από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα κι εξής, καθώς η θέσπιση του νόμου φαίνεται να είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έκθεση στη «γυμνή ζωή», με αποτέλεσμα η ένταξη στην πολιτική κοινότητα να σημαίνει τον ταυτόχρονο αποκλεισμό άλλων ανθρώπων όντων των οποίων η ανάδειξη σε νομικά υποκείμενα γίνεται αντικείμενο απαγόρευσης. Στις απαρχές του νεωτεργικού πολιτικού της Δύσης εντοπίζεται, συνεπώς, η μεθόδισ με αφετηρία την οποία διανοίγεται ένα σπουδύμενο νομικής υπόστασης πεδίο. Αυτό το μυστικό θεμέλιο της κυριαρχίας ανάγεται από τον Agamben στην αρχαιολογική μορφή του *homo sacer*, ανέναντος από τον αρχαίο ρωμαϊκό νόμο. Κατ' αυτόν, ο «εργός άνθρωπος, όντας αποκλεισμένος από τη δικαιοσύνη-πολιτική κοινότητα, ήταν μειωμένος στην κατάσταση της απλής φυσικής ύπαρξης, ένας «ζωντανός νεκρός» που μπορούσε να φονευτεί από οποιονδήποτε χωρίς ποινή ή άλλη νομική συνέπεια· με άλλα λόγια, η «γυμνή ζωή» είναι ένα πεδίο πέθαν της εξουσίας του κυρίαρχου, το οποίο συνιστά συνέχεια το θεμέλιο της κυριαρχίας.

Είναι σαφές ότι τόσο στην περίπτωση του Foucault όσο και σε εκείνη του Agamben η ανάληψη εισάγει μια νέα σχέση οντολογίας και πολιτικής, στο πλαίσιο της οποίας γάστικές κατηγορίες όπως αυτές της κυριαρχίας, της διακυβέρνησης, της εκποσίωσης και, πάνω απ' όλα, του πολιτικού υποκειμένου επαναπροσδιορίζονται. Το πεδίο ανάπτυξης αυτής της θέωσης ήταν οι παραδόσεις του Foucault που φέρουν τον τίτλο *La naissance de la biopolitique* των ετών 1978-1979 στο Κολλέγιο της Γαλλίας. Το ίδιο συμβαίνει και με τις εννοιολογικές κατηγορίες τόσο της γάστικής φιλελεύθερης όσο και της μαζικής πολιτικής οικονομίας. Είναι ενδεικτική δε η κριτική του Foucault στο μαζιστικό αναχνητισμό, με άλλα λόγια, τη θέωση των σχέσεων εξουσίας υπό το αποκλειστικό πρίσμα του δυιστικού σχήματος κερφαλαίου και εργατιάς, σε αντιδιαστολή προς την επιτακτική ανάγκη για μια διαφορική, απείρως πιο

1. Είναι ενδεικτικό των ευρύτερων παραδοχών που σχετίζονται με τον φιλοσοφικό όρο της ζωής ότι αυτός σπανίως εμφανίζεται στο πλαίσιο του γήινου ή πολιτικού λόγου. Ενδεικτική είναι η απουσία από φιλοσοφικά λεξικά ή έργα αναφοράς, βλ. ενδεικτικά: (επιμ.: Monique Cantot-Sperber). (1996). *Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale*. Paris: Presses universitaires de France.

συμπειραγμένη νέα πολιτική οικονομία, για την οποία το σύνολο του περιπλόκου υλικού πεδίου όπου όχι μόνο τα φυσικά αποβέβητα, τα προϊόντα της εργασίας, η κυκλοφορία τους αλλά ακόμη και η διαχείριση των πόρων, οι συνθήκες ζωής, ο χρόνος και η καταλλήλωση για εργασία των κατοίκων τους μπαίνουν στο παιχνίδι.

2

Σε κάθε περίπτωση, και παρά τις σημαντικές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, τόσο ο Marx όσο και ο Foucault επέστησαν την προσοχή μας στον ρόλο της ζωής ως εμπροσθοίμιου αγασθού που μετασχηματίζεται διαρκώς στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής, προκειμένου να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις των μέσων παραγωγής αλλά και των θεσμών ελέγχου της νεωτεργικής κοινωνίας, από την μηχανομάχια του ατόμου στη μηχανομάχια των πληθυσμών.² Στην πραγματικότητα, η άσκηση της βιοεξουσίας δεν εξυπηρετεί σε ποτέ καθαρά βιολογικούς σκοπούς, καθώς αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί στις μέρες μας με τρόπο ακόμη πιο επιτακτικό αναγκαίο προσαρμοσμένο για την άσκηση της καπιταλιστικής οικονομίας.³ Εντούτοις, η βιοτεχνολογική επανάσταση του όψιμου 20ού και των αρχών του 21ου αιώνα επιφέρει ένα ποιοτικό άλμα και μια εγξή στον τρόπο με τον οποίο συμπλέκονται η υποκειμενικότητα με την εξουσία, καθιστώντας αναγκαία την αναδιάρθρωση και επικαιροποίηση της φουκωϊκής έννοιας της βιοπολιτικής κάτω από τον όρο-ομπρέλα του βιοκαπιταλισμού (biocapitalism, Biocapitalismus). Δεν πρόκειται απλώς για έναν μετασχηματισμό της φουκωϊκής κριτικής του τρόπου με τον οποίο η νεωτεργικότητα εξέλαβε τη σχέση του βιολογικού με το πολιτικό αλλά για την απορροιαστική αναγωγή της πολιτικής πολιτικότητας σε «βιολογική πολιτικότητα». Η αναγωγή αυτή καθίσταται δυνατή μέσω του τρόπου με τον οποίο η τεχνολογική δραστικότητα και η εταιρική επιστήμη οδηγούν, αφενός, στην αναγωγή της ίδιας της ζωής σε κεφάλαιο—φέροντας στο προσκήνιο μια νέα έννοια αξίας, τη βιο-αξία (bio-value)—και, αφετέρου, στη «γενετικοποίηση»

2. Για μια περιεκτική θεώρηση των ερωσιολογιών και άλλων άλλων που έχουν επέλθει στην προβληματική της ζωής κατά την όψιμη νεωτεργική εποχή: Keller E. F. (1995). *Refiguring Life: Changing Metaphors of Twentieth-Century Biology*. New York: Columbia University Press.

3. Όπως επιστημαίνει ο Nikolas Rose: «Η βιοεξουσία είναι περισσότερο μια ποσοτική παρά μία έννοια: θέτει υπό ένα πρίσμα μια ολόκληρη σειρά από εξορθολογισμένες απόψεις από διαφορετικούς τύπων αυθεντίας να επιβούν επί των ζωτικών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης ύπαρξης—επί των ανθρωπίνων όντων, σε επίπεδο ατομικό και συλλογικό, ως ζωντανά πλάσματα που γεννιούνται, ωριμάζουν, κατοικούν ένα σώμα που μπορεί να ασρρή και να επαιξηθεί και μετά ασθενούν και πεθαίνουν» (Rose, 2007, σ. 54).

(geneticization) της οικονομίας, της κοινωνίας, της πολιτικής εν γένει σε έναν βαθμό χωρίς προηγούμενο (Ziman, 1996, σ. 67-80). Εάν ο Foucault έκανε λόγο για άτομα και πληθυσμούς, οι βιολογικές ή βιοτεχνολογικές οντότητες που αναπτύσσονται σε αυτό το νέο πλαίσιο αναφοράς είναι γονιδιώματα, μόρια και κύτταρα. Πρόκειται για «άυλα» κατ'ουσίαν οντότητες που απηχούν τις διαειρηγότερες του καπιταλισμού νέου τύπου, ο οποίος βαδίζει στην παραγωγή γνώσης και στη συμπλοκή οικονομίας και βιοεπιστημών.⁴ Παραθέτουμε εδώ τον Nikolas Rose, έναν από τους βασικούς θεωρητικούς του σύγχρονου βιοκαπιταλισμού, για την έννοια του «βιολογικού πολίτη»:

Η βιολογική πολιτικότητα είναι μια πιο γενική εκδοχή αυτού που έχουν αποκαλέσει «γενετική πολιτικότητα» (genetic citizenship): ένας τρόπος κατονόησης των ανθρωπίνων διαφορών, ιδιαίτερας αυτών που σχετίζονται με την υγεία, με όρους γενετικών επιδόσεων. Αυτοί υποστηρίζουν ότι οι εξελίξεις στη γενετική [...] κάνουν να αναδύονται νέες μορφές δημοκρατικής συμμετοχής, θολώνοντας τα όρια μεταξύ κλάτους και κοινωνίας και μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων συμφερόντων. Αυτό γίνεται προφανές από μια σειρά αγώνων για συλλογικές ταυτότητες, για μορφές συλλογικότητας, για αξιώσεις για αναγνώριση, πρόσβαση στη γνώση και εμπειρογνωμοσύνη (Rose, 2008, σ. 36-48).

Ασφαλώς, δεν αποδίδονται όλοι οι θεωρητικοί του βιοκαπιταλισμού τη διαφορετικότητα μεταξύ, αφενός, των όσων ο τελευταίος επιφέρει στην επιστήμη, την κοινωνία και την πολιτική και, αφετέρου, της φουκωϊκής βιοπολιτικής, αλλά και της νεομαξετιστικής, ανάλυσης της νεωτεργικότητας, πράγμα που φαίνεται να υποστηρίζει ο Rose. Θεωρητικοί του βιοκαπιταλισμού, όπως ο Kean Birch και ο David Tyfield, ασκούν κριτική στον τρόπο με τον οποίο όσοι τείνουν να υπεργονίζουν τη μοναδικότητα του σύγχρονου βιοκαπιταλισμού λησιμονούν τον προσδιορισμό της βιο-αξίας από την εμπροσθεματική αξία, καθώς απεξαστούν το κεφάλαιο-μισθωτή εργασία από το κεφάλαιο-ζωή και υποτάσσουν εντέλει την κριτική της πολιτικής οικονομίας στην πολιτισμική κριτική (Birch και Tyfield, 2012, σ. 299-327). Τι αυτό και θα ήταν, σίχτιμο, να ξεκινήσουμε θέτοντας το αφετηριακό ερώτημα: τι είναι το βιοκεφάλαιο; Κατά τον Stefan

4. Ο Kean Birch κάνει λόγο για τη «λανθάνουσα» (latent) αξία του βιοτεχνολογικού υλικού, ενώ ο Cooper χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη πραγματικότητα ως ζωή με όρους «κλεισότητας» (life as surplus). Βλ. Birch, K. (2007). The social construction of the biotech industry. *New genetics, new social formations* (επιμ.; P. Glasner, P. Atkinson, H. Greenslade), Λονδίνο: Routledge, σ. 94-113. Cooper, M. (2008). *Life as Surplus*. Seattle: University of Washington Press.

Helmeich, υπάχουν τουλάχιστον δύο εγμνηρευτικές γραμμές όσον αφορά το βιοκεφάλαιο. Η πρώτη εγμνηρευτική γραμμή ανήκει από τη μαζική ανάλυση αλλά και από τον Μαξ Βέλπερ, ενώ η δεύτερη παραμένει στη εγγύτητα των φουκωϊκών βιοπολιτικών αναλύσεων (Helmeich, 2008, σ. 471). Εκπρόσωποι της πρώτης εγμνηρευτικής γραμμής θα ήταν οι Kaushik Sunder Rajan (*Biocapital: The Constitution of Postgenomic Life*, 2006), Eugene Thacker (*The Global Genome: Biotechnology, Politics, and Culture*, 2005), Michael Fortun (*Promising Genomics: Ireland and decade Genetics in a World of Speculation*, 2008), μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο ενός βεμπεριανής έμπνευσης μαζέξισμού. Εκπρόσωποι της δεύτερης εγμνηρευτικής γραμμής θα ήταν οι Sarah Franklin (*Dolly Mixtures: The Remaking of Genealogy*, 2007), Margaret Lock (*Twice Dead: Organ Transplants and the Reinvention of Death*, 2002), Chait Thompson (*Making Parents: The Ontological Choreography of Reproductive Technologies*, 2005) και Nikolas Rose με επιρροές από τον Φουκώ μέσω του Paul Rabinow και στη διχοτόμηση φύσης και πολιτισμού στον άξονα του μεταμοντέρνου φεμινισμού και των μετα-ανθρωπιστικών θεωρήσεων τύπου Haraway.⁵ Ο Paul Rabinow επινοεί τον όρο «βιοκοινωνιολογία» (biosociality) για να υποστηρίξει ότι η γενετική, η επιδημιολογία και ο περιβαλλοντισμός τρσοπορούν αυτό που στη νεωτεργιότητα αποκαλούμε «φύση» μέσω του πλέγματος που δημιουργεί η συνέγεια χαπι-ταξισμού, τεχνοσιστημής και σύγχρονης κουλτούρας.⁶ Ιδιότυπα περιγραφή θεωρητικού, ο οποίος θα εντασσόταν στη δεύτερη εγμνηρευτική γραμμή με την ευρεία έννοια του όρου, είναι αυτή του Nikolas Rose, ο οποίος εστιάζει στη μετατόπιση από τη φουκωϊκή προβληματική της βιοεξουσίας στη σύγχρονη βιοουκονομία και το βιοκεφάλαιο (Rose, ό.π., σ. 49).⁷ Μια διακριτική, τέλος,

5. Βλ. ενδεικτικά: Haraway, D. (1999). *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Πόβλ. Landecker, H. (1999). Between beneficence and charter: the human biological in law and science. *Situa in Context*, 12 (1) σ. 203-225.

6. Βλ. ενδεικτικά: Rabinow, P. (1992). Artificiality and enlightenment: from sociobiology to biosociality. *Incorporations*. (επιμ.: J. Crary, S. Kwinter), New York: Zone, σ. 234-252. Rabinow, P. Rose, N. (2006). Thoughts on the Concept of Biopower Today. *Bioethics* 1, σ. 195-217. Επίσης, για μια μελέτη που καλεί σε αποστασιοποίηση από τον «αεραίο-λαοκραντηριώδη» χαρακτήρα των αναλύσεων περί βιοκαπιταλισμού: Gibson-Graham J.K. (1996). *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy*, Οξφόρδη: Blackwell.

7. Ο Rose αναφέρεται εδώ στους θεωρητικούς του μεταμοντέρνου υλιστικού βιταλισμού που εμπνεύσθηκαν από τον Bergson και τον Deleuze εισάγουν ένα είδος νεοβιταλισμού. Η πρσοέγγυή του, εντούτοις, διαφοροποιείται ριζικά από τη δική τους, καθώς στόχος του δεν είναι να υποστηρίξει το σχέδιο μιας νέας φιλοσοφίας της ζωής αλλά να διεγερήσει τη φιλοσοφία της ζωής που βρίσκεται ενσωματωμένη στους συμμετέχοντες στην

εγμνηρευτική γραμμή που αν και υιοθετεί έναν νεομαζέξιστικό λόγο, δομείται επάνω σε ένα νελέξανό φιλοσοφικό παραδείγμα με φουκωϊκές επιδράσεις υπό το πρίσμα της πρόκλησης του από θεωρητικούς της βιοπολιτικής όπως οι Hardt και Negri και Rosi Braidotti,⁸ μεταξύ άλλων.⁹ Σε ό,τι ακολουθεί θα εστιάσουμε στη βιοκαπιταλιστική θεωρηση του Kaushik Sunder Rajan.

3

Ο καθηγητής στο Τμήμα Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Σιάτλο Kaushik Sunder Rajan, γνωστός στην παρεμφέδο της κοινωνικής θεωρίας και της ανθρωπολογίας της επιστήμης και της υγείας, αναπτύσσει την προβληματική του σε ένα τρίπτυχο έργων με θέμα των βιοκαπιταλισμό με αφετηρία το *Biocapital: The Constitution of Postgenomic Life* (2006), του οποίου έπονται το *Liney Capital: Biotechnologies, Ethics, and Governance in Global Markets* (2012) και το *Pharmocracy: Value, Politics, and Knowledge in Global Biomedicine* (2017), όπου

πολιτική της ζωής που προβάλει μέσα από τους μηχανισμούς της σύγχρονης οικονομικής και τεχνοσιστημονικής δραστηριότητας. Βλ. σχετικά: Birch και Tyfield, ό.π., σ. 309-310)

8. Βλ. ενδεικτικά: Hardt, M. και Negri A. (1994). *Αυτοκρατορία* (μτφρ.: Ν. Καλαϊτήης). Αθήνα: Scripta · Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects*. Cambridge: Columbia University Press.

9. Βλ. την ανάλυση του γνωστικού βιοκαπιταλισμού από τον Andrea Fumagalli: Fumagalli, A. (2007). *Bioeconomia e capitalismo cognitivo: Verso un nuovo paradigma di accumulazione*. Roma: Carocci · Fumagalli, A. (2001). Twenty Theses on Contemporary Capitalism (Cognitive Biocapitalism). *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 16/3, σ. 7-17. Mohri, Ch. και Fumagalli, A. (2010). Life put to work: Towards a life theory of value. *Ephemera: Theory & Politics in Organization* 10, 3 (4) σ. 234-252 μεταξύ άλλων. Σε ανάλυση εγμνηρευτική γραμμή ο Christian Marazzi κάνει λόγο για αποφασιστική στροφή από τον φοροτισμό στο βιοκαπιταλισμό με την ενθέρωση ενός νέου τύπου εργατιάς, που είναι στηγνυμένη στην παραγωγή γνώσης, σχεσιακή, άυλη και ενσωμάτη. Βλ. γι' αυτό: Marazzi, Ch. (2011). *The Violence of Financial Capitalism, Semiotext(e)*, Los Angeles. Μια ιδιαίτερα περιγραφή θεωρητικού είναι εκείνη του Maurizio Lazzarato, ο οποίος εστιάζει στη βιοουκονομία και τον βιοκαπιταλισμό ως τους πλέον ισχυρούς φορείς υποκειμενοποίησης στην όληνη νεωτεργική εποχή. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει δε ο τρόπος με τον οποίο ο Lazzarato αναλύει το ριζικό γνωστικό καπιταλισμό ως μια πολιτική και οικονομία του χρέους, έννοια που ο ιταλός θεωρητικός προσηγγίζει μέσω της νελέξανής αναγνώσης του χρέους και της οφειλής στον Νίτσε της *Επιδόληξης της γλινής* [Lazzarato, M. (2014). *Η κατασκευή του χρεωμένου ανθρώπου. Δοκίμιο για τη νεοφελδελίβερη κατάσταση*. (μτφρ.: Γ. Καράμπελας). Αθήνα: Διέξάνδρεια, σ. 94-100]. Τη σχετίζει δε με ό,τι ο Foucault αποκαλούσε βιοεξουσία, το οποίο στις μέρες μας έχει μετασχηματιστεί σε βιοουκονομία (στο ίδιο, σ. 115, 125 κ.ε.).

σε κατέργησεν πεδίο εξαγωγής της βιοκαπταλιστικής του θεωρίας αναδεικνύεται η παρακωμωπημένη βιομηχανία φαγημάτων. Εκκινώντας από ανθρωπολογικές μελέτες για την παγκόσμια πολιτική οικονομία της βιοϊατρικής με συγκριτική μελέτη περιπτώσεων από τις ΗΠΑ και την Ινδία και δανειζόμενος στοιχεία από τις σπουδές επιστήμης και τεχνολογίας (STS), ο Sunder Rajan αναδομεί την όψιμη νεωτερική έννοια του κερφαλαίου ως βιοκεφαλαίου ή κερφαλαίου-ζωής υποστηρίζοντας ότι οι πιο πρόσφατες καπιταλιστικές πρακτικές κλώνουν την πανεπιστημιακή έρευνα και τις εταιρικές βιοεπιτηδες να αλληλεξαρτώνται με τρόπο πρωτοφανή.¹⁰ Αποτέλεσμα αυτής της αλληλεξάρτησης είναι η ανάπτυξη ενός νέου βιοκαπταλιστικού έθνους, που έχει, ασφαλώς, ιδιαίτερη μορφή ανά περιοχή του κόσμου και χώρα: συγκεκριμένα, άλλο είναι το έθος της βιοϊατρικής στις ΗΠΑ κι άλλο στον Τρίτο Κόσμο. Ιδιαιτέρως σημαντικές μελέτη περίπτωσης, για τον Sunder Rajan, είναι οι βιοφαρμακευτικές δοκιμές πολυεθνικών εταιρειών στην Ινδία, όπου ο ανεπτυγμένος βιοκαπταλισμός της Δόσης υιοθετεί τη μορφή μιας ιδιότυπης νεοαποικιοκρατίας.¹¹

Ο Sunder Rajan κληρονομεί τη βεμπτεριανή ανάλυση για να επεξεργαστεί τους πρόσφατους μετασχηματισμούς του προτεσταντικού έθνους στο περιβάλλον των παρακωμωπημένων εταιρικών βιοτεχνολογιών που κλονούν ώστε η εμπροσφυματική αξία και η ρηθική αξία να συν-συγκοστούν η μια την άλλη εν

10. Προγενέστερες μελέτες επάνω σε αυτή την προβληματική η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι αυτές των Franklin, S. Lock, M. (επιμ.) (2003). *Remaining Life and Death: Toward an Anthropology of the Biosciences*, Santa Fe: SAR Press· του Lakoff, A. (2005). *Pharmaceutical Reason: Knowledge and Value in Global Psychiatry*, Cambridge: Cambridge University Press· του Slaughter, S. και Rhoades, G. (2007). *Academic Capitalism and the New Economy*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

11. Την ιδιόμορφη, σιωπεί αντιφατική σύζευξη της ανωιτής συνεργασίας σε ετήσιο παταγωής γνώσης, και μάλιστα στη βάση της αποκέντρωσης, με την γλώστη και συγκεντρωτική από πλευράς οικονομικού ελέγχου και εκπαιδευτικής εμπροσφυματισμού των βιογνώσεων, σύζευξη που υποστηρίζεται από ένα διεθνές σύστημα πνευματικών δικαιωμάτων που λειτουργεί σε όφελος των οικονομικά ισχυρών πακτών στο παρακωμωπημένο παιχνίδι των βιοτεχνολογιών εφαρμογών αναδεικνύει, για παράδειγμα, τόσο οι Waldby C. και Mitchell, R. στο *Tissue Economics* (Duke University Press, Durham 2006) όσο και ο J. Hope στο *Biohazard: The Open Source Revolution and Biotechnology* (The MIT Press, London 2008). Βλ. επίσης για το κριτικό θέμα των πνευματικών δικαιωμάτων επί των παρακωμωπημένων βιοτεχνολογιών: Zeller, C. (2008). From the gene to the globe: extracting rents based on intellectual property monopolies. *Review of International Political Economy* 15, σ. 86-115. Τέλος, για μια πρωτόπαρ μελέτη σε ό,τι αφορά τη νέα-ανθρωπολογία της νέου τύπου καπιταλιστικής ανάπτυξης: Smith, N. (2008) [1984], *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. Athens GA: University of Georgia Press.

είδει κερφαλαίου εντός αυτού που αποκαλεί «upstream world» της βιοοικονομίας, ενώ στον «downstream world» της βιοοικονομίας, σε χώρες όπως η Ινδία, υπερχείλει η προσδοκία να ηττηθεί η κοινωνική ανισότητα και η φτώχεια μέσω των βιοφαρμακευτικών δοκιμών που μπορούν να την αναγλύουν σε παραδόξως οι αποικιοκρατικές δομές υποταχής του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα οδηγώντας σε μια ιδιότυπη εταιρική και τεχνολογική τύπου νεοαποικιοκρατία, η οποία καταδεικνύεται συχνά ως βιο-αποικιοκρατία (biocolonialism) (Rajan, 2009, σ. 258).¹² Το ενδιαφέρον είναι ότι τόσο στην προσοπτική του «πρώτου» όσο και του «τρίτου» κόσμου, ο βιοκαπταλισμός τείνει να αναπτύσσει μια λογική ελπίδας για ένα βιοκαπταλιστικό μέλλον (Στο ίδιο, σ. 115 κ.ε.). Εστιάζοντας δε στην ιδιαίτερη φύση του βιοκαπταλισμού ο Sunder Rajan φέρνει στο προσκήνιο όχι τόσο την υλικότητα της βιογενετικής όσο τον χαρακτήρα της πληροφορίας που την επικαθορίζει κλονώντας την να έχει μεγαλύτερη συνέχεια με την πληροφορία απ' ό,τι στις καθυστερημένες της ζώης. Αυτό το ανήκειν, θεωρούμενο με όρους κοινωνιολογίας και ανθρωπολογίας της επιστήμης, έχει κρισιμική σημασία στο μέτρο που αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η επιστημονική αλήθεια συμπλέκεται αφενός με τη γρηγορική της αγοράς και αφετέρου την τεχνολογική αποτελεσματικότητά, κι αυτό σε παραδόξως χλίμακα.

Με άλλη ευκαιρία, ο Sunder Rajan ορίζει τον βιοκαπταλισμό ως τη θεωρία που θέτει το ερώτημα για το πώς η ζωή κλείεται να επαναπροοδοιοποιηθεί μέσω ανταποδοτιβίων διαδικασιών εμπροσφυματισμοποίησης. Ο σύγχρονος βιοκαπταλισμός συγχωνεύει δύο σκέλη. Το πρώτος σκέλος είναι αυτό των επιστημών της ζωής και ιδιαίτερας της βιοϊατρικής που έχει αμιγώς τεχνοεπιστημονικό χαρακτήρα: «Οι επιστήμες της ζωής αντιπροσωπεύουν ένα νέο πρόσωπο, μια νέα φάση του καπιταλισμού και, συνεπώς, η βιοτεχνολογία είναι μια μορφή χειρίματος άσχημα συνδεδεμένου με τον σύγχρονο καπιταλισμό» (στο ίδιο, σ. 3). Το δεύτερο σκέλος είναι εκείνο του κερφαλαίου, το οποίο «υπεργροδοιοζίζεται» από το τρίπτυχο ζωή-εργασία-γλώσσα. Αυτός ο «υπεργροδοισμός» του κερφαλαίου ενέχει ως βιοκεφαλαίου ατμική τη δύναμη διαλεκτική διαφορετικών επιπέδων και μορφών υλικότητας και αειαίθετης, την οποία ο ο Sunder Rajan προσεγγίζει επιστρατεύοντας τόσο τη μαζική θέωρηση της πο-

12. Βλ. ιδιαίτερος: Rajan, S. (2007). Experimental Values: Indian Clinical Trials and Surplus Health. *New Left Review* 45, σ. 67-88.

13. Πόβλ. Rajan, S. (2001). Biotechnology and Indigenous Peoples. *Rethinking life: The worldwide challenge to genetic engineering* (επιμ.: Tauli-Corpuz V), Λονδίνο: Zed Books, σ. 252-270.

λιτικής οικονομίας όσο και τη φουκωϊκή ανάλυση της βιοεξουσίας ως πυρήνια για μια αρχαιολογία της νεωτεργικότητας. Η ανάλυση δομείται εντέλει σε δύο επίπεδο. Ένα πρώτο επίπεδο που είναι αυτό της κυλιανοφροβίας του βιοκεφαλαιού στον άξονα του διπτυχού αξίας και ανταλλαγής, με εθνογραφικά μεθοδολογικά εργαλεία που εφαρμόζονται στη συγκριτική μελέτη της αμερικανικής και της ινδικής φαριμακοβιομηχανίας. Το πρώτο αυτό, περιεσσότερο εμπειρικό, επίπεδο διαδέχεται ένα δεύτερο που εστιάζει στους λόγους και τις πρακτικές, με πυρήνια τη γλώσσα και τη διαμόρφωση του νοήματος. Ύπό το πρίσμα του νοήματος προσεγγίζεται το τρίπτυχο λόγων, χρόνικότητας και υπόθεσης με σημείο αναφοράς το «φρετιγισμό των γονιδίων» (Geneticism) ως έσχατο μετασχηματισμό αυτού που ο Μπαξ ανέλυσε ως φρετιγισμό του εμπροσθιματός (στο ίδιο, σ. 116 κ.ε.) Στην πραγματικότητα, η διάσταση του μέλλοντος είναι συγγροστική του βιοκαπιταλιστικού λόγου και της «βιολογίας της καινοτομίας» (στο ίδιο, σ. 113, 136) Στον βαθμό που ο βιοκαπιταλισμός ανήκει στη χηρηματοστραγική φάση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, οι τεχνοεπιστήμες της ζωής πλαιοσιώνονται και εντέλει νομιμοποιούνται υπό το πρίσμα της προσδοκίας, υπόθεσης και οράματος (στο ίδιο, σ. 145 κ.ε.)

Στο πλαίσιο αυτό, ο Sunder Rajan αναγνωρίζει έντε διακριτικά γνωρίσματα στο σύγχρονο βιοκαπιταλισμό: τη θεσμική διαπλοκή του ακαδημαϊκού με τον εταιρικό χώρο, τη γρητογική της ταχύτητας που υιοθετεί το βιοκεφάλαιο προκειμένου να υπερβεί τους υλικούς του περιορισμούς, τη διαπερατότητα μεταξύ του εμπροσθιματός και της οικονομίας του δώδου εντός των εργαστηρίων, την παραγωγική πληηθώρα, τέλος, τις «βιοκοινωνικότητες» (biosocialities) που τείνουν να συντονιστούν απόλυτως με τη λογική της αγοράς (Rajan, 2003, σ. 87-121).¹⁴ Ύπό αυτή την έννοια, για τον σύγχρονο βιοκαπιταλισμό, η συγγροστική της μεταγονδιακής ζωής κλίνει προςσότερο προς τη μεριά του κεφαλαιού και λιγότερο προς εκείνη της ζωής, καθώς η έμφαση της ανάλυσης του στον πληηροφροβικό χαρακτήρα της ζωής εστιάζει προςσότερο στο πόσο η μεταγονδιακή υλικότητα της ζωής μεταουσιώνεται με όρους βιοοικονομίας αποθροπτοντας κάθε μορφή γενετικού υπετεργμισμού (Rajan, 2009, σ. 152-153). Ο θεωρητικός αυτός προσανατολισμός μαρτυρεί την σφειλή του Sunder Rajan τόσο στη μαξική ανάλυση της πολιτικής οικονομίας όσο και στη βεμπεια-

νή ανάλυση του νοήματος που αναδεικνύουν τις συμβολικές παραμέτρους του κεφαλαιού.¹⁵ Ο προσανατολισμός αυτός γίνεται εμφανής στο τελευταίο μέρος του *Bioaphilism*, όπου στο επίκεντρο της παραγμάτευσης του τίθενται οι πολιτικές του βιοκεφαλαιού υπό το συγκριτικό πρίσμα οικονομίας, κοινωνίας και θρησκείας στις ΗΠΑ και την Ινδία (στο ίδιο, σ. 190 κ.ε.) Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει δε η παραδοχή ότι κατ' αυτόν ο βιοκαπιταλισμός δεν συνιστά απλώς μια «έως» εκδοχή του καπιταλισμού σύμφωνα με τον τρόπο εφαρμογής και ιστορικής παραγμάτευσης του, καθώς δομεί τη σχέση μεταξύ βιοκαπιταλισμού και καπιταλιστικών συστημάτων κατ' αναλογία με τον τρόπο που ο Lyotard αντιλαμβάνεται τη σχέση νεωτεργικότητας και μετανεωτεργικότητας, με άλλα λόγια, ως ένα μεγάλο σε κλίμακα σύμπλεγμα κανόνων, πρακτικών και θεσμών που αλληλοδιαπλέκονται μέσα από ένα σύνολο αντιτιγούμενων και επάλληλων συνιστωσών (στο ίδιο, σ. 250).

Βιοκαπιταλιστικές θεωρήσεις όπως αυτή του Sunder Rajan αναδεικνύουν το αναπόδραστο γεγονός ότι, στην αυγή της νέας γλιετίας, με τη γαγδαία ανάπτυξη των βιοτεχνολογιών, η ίδια η ζωή έχει αναχθεί στην πλέον κομβική οικονομική, κοινωνική και πολιτική αξία. Η γενετική δεν αντιπροσωπεύει απλώς και μόνο έναν αναπτυσσόμενο κλάδο των βιοεπιστημών και της ιστορίας της επιστήμης σε συνάγτηση με ιδιαίτερες οικονομικές ανάγκες και ιστορικές συνθήκες, αλλά συνοδεύεται από την πολιτικοποίηση της ίδιας της επιστήμης. Η εξέλιξη αυτή δημιουργεί ένα νέο συγκείμενο για τη σχέση των ενσώματων υποκειμένων με τις κοινωνικές συλλογικότητες και την πολιτική εξουσία κι αυτό σε μια κλίμακα χωρίς προηγούμενο. Το νέο βιοπολιτικό σύστημα συνιστά μια περιλόχη οικονομική και κοινωνικοπολιτική συνθήκη, η οποία μετασχηματίζει διαρκώς την αντιλήψη μας για τον κοινωνική γόλο και την εθόνη της επιστήμης καθώς και για τα όρια της εμπροσθεματικοποίησης και του ελέγχου στο βιοκεφάλαιο και, εντέλει, στην ίδια τη ζωή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

- Νούτσος, Π. (2017). *Γνώση «επιγνώση»*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Agamben, Γ. (2005). *Ηomo Sacer: Κοιλιαγή εξουσία και γαμητή ζωή* (μτφρ.: Π. Τσιαμούδας, επιμ. Γ. Στυρακάκης). Αθήνα: Scipita.
- Foucault, Μ. (2011). *Διακίωμα θανάτου και εξουσία επί της ζωής, Ιστορία της*
15. Ο Ινδός θεωρητικός κίνει αναφορά τόσο στον Max Weber όσο και στην εγγρηγία του φουκωϊκών καταβολών θεωρητικό Paul Rabinow στον Weber (στο ίδιο, σ. 151).

14. Στη μελέτη αυτή ο Sunder Rajan υιοθετεί τη θέση ότι το γενετικό κεφάλαιο ως μορφή συμβολικού κεφαλαιού δεν αντιπροσωπεύει τη μια και μοναδική λογική του καπιταλισμού. Στην πραγματικότητα, η ανάπτυξη του βιοκαπιταλισμού συνιστά μαρτυρία του ότι υπάρχουν πολλαπλές λογικές στην ανάπτυξη του καπιταλισμού και θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις δημόσιες, πολιτικές κουλτούρες που την υποστηρίζουν προκειμένου να μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε (σ. 115 κ.ε.).

αξιοβιωσιμότητας, τ. 1. Η βολή για γνώση (μτφρ.: Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλάθρον.

Ενόγλωση

- Birch, K. Tyfield, D. (2012). Theorizing the Bioeconomy: Biovalue, Biocapital, Bioeconomics or What? *Science, Technology & Human Values* 38, pp. 299-327.
- Helmreich, S. (2008). Species of Biocapital. *Science as Culture*, 17 (4).
- Rajan, S. (2009). *Biocapitalism. Werte im postgenomischen Zeitalter*. Φρανκφούρτη: Suhrkamp.
- Rajan, S. (2003). Genomic Capital: Public Cultures and Market Logics of Corporate Biotechnology. *Science as Culture*, 12 (1), p. 87-121.
- Rose, N. *The Politics of Life Itself*. ό.π., p. 136.
- Ziman, J. (1996). Postacademic science: Constructing knowledge with networks and norms. *Science Studies* 9, σ. 67-80.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΑΧ ΗΟΡΚΧΕΙΜΕΡ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30

Κωνσταντίνος Πάντης*

Η κοινωνική φιλοσοφία υπό τη στενή έννοιά της αντιμετώπιζε στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα το πρόβλημα της οριοθέτησης της τόσο έναντι της πρακτικής φιλοσοφίας όσο και έναντι της κοινωνιολογίας. Από τη σκοπιά των κοινωνιολόγων της ασοείτο κριτική ότι εμφανίζει έλλειμμα εμπειρίας, ενώ από τη σκοπιά των φιλοσόφων εθεωρείτο ότι η κοινωνική φιλοσοφία πρέπει να παραμείνει κανονιστική, να μην ασχολείται με τα εμπειρικά δεδομένα αλλά με το νόημα του κοινωνικού, χωρίς να επιτηχάμεται ο αυστηρότητα της διαμεσολάβηση του περιγραφικού με το κανονιστικό στοιχείο στις διάφορες εκδόχές της (πρβλ. Röttgers 1995, σ. 1223). Ο Μάχ Ηορκχέιμερ (1895-1973) συνέβαλε αποφασιστικά κατά τη δεκαετία του '30 στην υπέρβαση της διαμάχης μεταξύ κοινωνιολόγων και φιλοσόφων για το status της κοινωνικής φιλοσοφίας στοχεύοντας στη διαμεσολάβηση του περιγραφικού με το κανονιστικό στοιχείο της, στη διαρκή διαλεκτική αλληλοδιείσδυση καθολικού και ιδιαίτερου, θεωρητικού προτάγματος και μεμονωμένης εμπειρίας (πρβλ. Jaeggi and Celikates 2017, σ. 18), χωρίς όμως να αποσκοπεί στην εδραίωση της ως επιστημονικού είδικού κλάδου της φιλοσοφίας (πρβλ. Horster 2005, σ. 7), που ακόμη και σήμερα δεν διαθείται τον κανόνα του και γαίνεται να έχει περιέλθει σε χλίσια (πρβλ. Honneth 1994, σ. 9 κ.ε.), αλλά στην ένταξή της στον «διεπιστημονικό» «όλισμό» (Schmidt 1988, σ. 89) του επιστημολογικού προγράμματος του *Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας (Institut für Sozialforschung)* του πανεπιστημίου Γχάιτε της Φρανκφούρτης (πρβλ. Πάντης 2004).¹

* Αναπλ. Καθηγητής Ιστορίας της Φιλοσοφίας – Κοινωνικής Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, kpanits@uoi.gr
1. Στο εξής η αναφορά στο *Ινστιτούτο Κοινωνικής Έρευνας* της Φρανκφούρτης θα γίνεται με τον όρο *Ινστιτούτο*.